

Kommentar

Preben Bertelsen

Psykologisk Institut, Århus Universitet

Om beskrivelse og forklaring i bevidsthedsmodellen

I target-artiklen fremstiller Willert en model af den menneskelige bevidsthed. Som sådan har den deskriptive og teoretisk forklarende aspekter.

Som deskriptiv model forekommer den mig på en meget effektiv måde at samle og anskueliggøre nogle af de centrale sider af bevidstheden, vi har med at gøre, når vi i praksis arbejder med bevidsthedsudvikling. Modellen er overbliksskabende, både når vi arbejder som hjælpere med andre mennesker, hvad enten det nu er i organisationspsykologiske konsultationer, psykoterapi eller eksistentielle samtaler – og når vi arbejder med os selv i refleksive processer.

Willerts gode case-vignetter illustrerer da også fint, hvordan modellens deskriptive univers giver selvet et kort til navigation i den sociale tilværelse. Den udpeger styrebilleder, der fungerer som gode eye-opener for centrale momenter i klientens navigation med sig selv. Det er *helt oplagt*, at der er noget, der er sagen selv, at erfaringer og impulser, skildret som bagage og begær, spiller en rolle, ligesom det spiller en rolle hvilken sproglig meningsdannelse eller beretning samt beslutning sagen selv udtrykkes i. Og allermest: Især når det *ikke* er oplagt at tænke/bevæge sig i *de* baner – og det gælder for den klient, der endnu ikke er bragt ind i psykologiens diskursive univers – tjener modellen som den indføring og den tilegnelse af nye navigationsinstrumenter, der måske er 'den halve terapi' (eller endog de

99%?). Netop effekten af at sprogliggøre (med nye sprogbårne begreber) er jo også, det som Willerts model peger på som centralt.

Som et sådant kort til *navigation* er modellen altså god, den er velbeskrevet i targetartiklen, og de konkrete *manøvreringsproblemer*, der skal løses viser Willerts vignetter også noget om. Tillige vises undervejs hvordan en række af den hjælpende dialogs klassiske og centrale fænomener, som f.eks. 'modoverføring' kan belyses ved hjælp af modellen, og det øger indtrykket af, at vi har med en god deskriptiv model at gøre.

Som en enkelt anke til det deskriptive aspekter skal dog anføres, at der er en lidt underlig asymmetri i modellen og i figuren (s. 17). Taksonomisk set kan jeg godt se ideen i modstillingen mellem Ydre og Indre Kontekst. Jeg kan også se ideen i modstillingen mellem erfaring og impuls. Men jeg kan ikke se ideen i figur 1.s *tilsvarende* symmetrisætning af Sprog og Det/n Andet/n. Det er som om de tre af aspektrummene (bagage, begær og beslutning, svarende til erfaring, impuls og den/det andet/anden) tilhører én kategorigruppe, mens sproget tilhører en helt anden kategorigruppe. Den første kategorigruppe vedrører initiering og mål i vores handlingsrettethed – den sidste vedrører noget andet, nemlig én (blandt mange) *former*, som handlingsrettetheden kan realiseres i/ved. Det forstyrrer i al fald min taksonomiske sans at lave en sådan uformidlet kategorisammensætning, som om der var tale om

symmetriske sammensætninger og modstillinger af samme slags.

Dernæst synes den teoretisk *forklarende* side af modellen at have i alt fald to problemer i sig, som synes at true med at bringe den på afveje. Det drejer sig dels om indkredsningen af Sagen, eller den intentionelle kontekst, og dels om forholdet mellem denne Sag og bevidstheden

Indkredsning af Sagen. Det hele drejer sig om Sagen. Hvordan den indkredses søger Willert at forklare ved hjælp af to metaforer: "Kontrakten" (p20-22), og "Jagten" (p23-24).

Kontrakten skal sikre at den bevægelse, der foregår imellem hjælper og klient, og for klienten, er

"[...] instrumentel, opgaverettet, snarere end en ekspressiv orientering. (s 21)

Og kontrakten handler derfor om

"[...] klientens formulerede bevægelsesønske, som betegnelse for den opgave, som specificeres gennem den på et givet tidspunkt færdigforhandlede og dermed i princippet forløbsstyrende kontrakt." (s. 21)

Men straks modificerer Willert dette billede (hvad han også selv gør udtrykkelig opmærksom på): Ret beset er det jo ikke helt til at vide, om man nu også har fat i den *egentlige* Sag, hvorom alting drejer sig (s. 22). Det kan jo være, at det klienten ønsker sig, blot er et forsvarspræget ønske, der dækker over den virkelige sag (s. 22). Endelig skal denne opgaveformulering jo også hele tiden afstemmes med *alt andet* i klientens liv og i den konkrete hjælpe-relation, hvilket i høj grad også er med til at gøre det vanskeligt overhovedet at opstille en egentlig kontrakt (s. 23).

Vi får altså snarere et billede af, at det drejer sig om en løbende og uafbrudt genforhandling af kontrakten: Ikke så snart har man opstillet én kontrakt, før man må genforhandle en ny, fordi Sagen nu igen ser lidt anderledes ud. Man kunne da også godt skildre bevægelsen i den terapeutiske proces som en lang række nyforhandlinger af kontrakten. En sådan strøm-af-nykontrakter (i lighed med stream of consciousness) vil jeg da også formode i sig selv har en navigationsfremmende og hjælpende effekt i retning af at producere dynamiske selvforståelsesdiskurser for klienten. Men ret beset fortøner hele ideen med en *kontrak*metafor sig så, og den bliver temmelig ubrugelig til at *forklare*, hvad der egentlig er, der foregår under en selvbevidst og fællesbevidst indkredsen af Sagen selv. Den kaster jo så netop kun lys over det 'ekspressive' aspekt af processen, og den kan ikke i nævneværdig grad være med til at forklarer, hvordan terapeuten, konsulenten eller den eksistentielle samtalepartner kan bære sig ad med at give et mere professionelt og målrettet bidrag til at denne 'linde strøm' af kontrakter bevæger sig i en meningsfyldt og navigationsfremmende retning.

Willert skifter over til en anden metafor:

"[...] *Jagten på den... - nej, ikke forsvundne, måske snarere forsvindende... - eller endnu bedre: den bestandigt sig forvandlende intentionelle kontekst.*" (s. 23f)

Men problemet forbliver uforløst det samme: Hver gang de to jægere skyder på målskiven, flytter den sig i kraft heraf. Således er selve dette at indkredse den netop det, der er med til at flytte den et andet sted hen (s. 25). Deskriptivt viser Willert således med al ønskelig tydelighed den dynamiske natur i Sagen selv. Men det er tillige, som om han teoretisk forklarende kommer til at hævde en unødven-

dig agnosticisme? I al fald synes han at konkluderer, at det er

”[...] lige så umuligt at opnå endelig vished, som det er umuligt endegyldigt at komme til kendskab om bevidsthedsrummets intentionelle kontekst som sådan.” (s. 25)

Det skal siges, at jeg *er* usikker på, om jeg helt har fået fat i, hvad Willert *teoretisk* set tænker om og med sin model, og det skyldes delvist også at target-artiklen, i al fald for mig, *er* utydelig her. Hvis jeg har galt fat, ser jeg frem til at blive korrigeret/oplyst i Willerts replik. Men hvorom alting er: Det forekommer mig, at der bag ved Willerts billede af Sagens dynamiske karakter alligevel ligger et billede af, at der er et bestemt *noget*, der skal indfanges. Det ligger i al fald i begge de to metaforer: Kontrakter skal nødvendigvis være om *noget*, ligesom man vel er på jagt efter *noget*. Men anvendt i dynamiske sammenhænge bliver man nødt til at hævde dette nogets uendelige flygtighed og ubestemthed - og *så* havner man vel i en teoretisk agnosticisme, hvor man til sidst må opgive at komme til vished om noget som helst og man ender op med at opgive en hvilken som helst egentlig forklaring byggede på lovmæssige sammenhænge og dynamikker – eller i det mindste principper (eller såkaldt bløde ”*ceteris paribus*” lovmæssigheder).

Måske ville en *produktions-* eller *kreati- ons-*metafor som guide for opbygning af teoretisk indsigt være mere velanbragt. Vi kan jo ikke udfærdige *kontrakter* for livet selv, og at gå på *jagt* efter livets mening eller *Selve Opgaven* (’som det er værd at dø for’, som en *noget* ung Kierkegaard ønskede sig) kan kun ende i såvel eksistentiel som teoretisk skuffelse; eller en agnosticistisk blindgyde; og/eller religiøs fundamentalisme. Sagen selv, eller livet selv, er jo *selve* den eksistentielle bevægelig-

hed, de uafledelige nyskabende bånddannelser til verden, til hinanden, til sig selv, der snart har karakter af en viklen sig ind i og snart har karakter af en viklen sig ud af hinanden, verden, sig selv. Det er *de reale dynamiske principper* og lovmæssigheder i disse tilblivende sociale personligheds- og selvdannende bånd, vi skal have fat i – både når vi vil *forstå* os selv og hinanden, og når vi videnskabeligt vil *forklare* os selv og hinanden. Og netop denne personlighedsmæssige og sociale grunddynamik som såvel forståelse som forklaring må bygge på, kan jeg ikke se det skulle være noget i vejen for, at vi med stigende vished og præcision kan opbygge en egentlig videnskabeligt forklarende teori om. Således, at vi kommer frem til en stigende eksistentiel og psykologisk videnskabelige præcision i, hvad det gælder om i tilværelsen.

Sagen selv og bevidstheden. Her drejer det sig om forholdet mellem Sagen selv og bevidstheden samt den forklarende sammenhæng Willerts model og teoretiske formuleringer synes at lægge op til. Det ser ud til at Willert først og fremmest teoretisk tænker i *dissocierende* baner her. F.eks. hedder det, at klienten *bruger*

” [...] sin *selv*bevidsthed som et mentalt hjælperedskab med henblik på at virkeliggøre sine løbende handleintentioner og forbedringsprojekter i forhold til sig selv.” (16)

”Den intentionelle kontekst udpeger, kort fortalt, *dén* opgave, som den menneskelige selvbevidsthed [...] i en given sammenhæng skal løse for sin bærer.” (s. 18)

”Bevidsthedens arbejdsredskabsfunktion [...] muliggøres derved, at personen er i stand til (1) at opnå selektiv andenor-

dens-kontakt [...] (2) at gribe selektivt ændrende ind [...] (s. 43)

Det teoretiske billede, jeg får ud af det her, baserer sig på en dissociering af Sagen, den intentionelle kontekst, eller det personen har for med sit liv på den ene side, og på den anden side bevidstheden, som et redskab, der instrumentelt tjener en række formål i forbindelse med at realisere og indfri dette.

Med andre ord et billede af, at det, som sagen drejer sig om, ja hele personligheden med dens hensigter om tilværelsesforandring, står *uden for* bevidstheden (også selv om den er tegnet 'inden i', i figur 1, s. 17) og fra en sådan dissocieret position på en eller anden måde *gør brug* af den; måske på samme måder som man *gør brug* af andre redskaber, hvorved man realiserer et mål. Det er selvfølgelig fint konsistent med ovenfor omtalte forestilling om at bevidstheden *bruges* til at skabe kontrakter om eller gå på jagt efter personlighedens og/eller den sociale tilværelses sociale kerne. Endvidere hænger billedet lige så konsistent sammen med alle targetartiklens formuleringer omkring dette, at klientens egentlige problem synes at være, at han/hun ikke *kan få* sin bevidsthed eller sig selv til at *makke ret* (s. 16), samt at

"[...] klienten i en eller anden udstrækning og på givne tilværelsesmåder har måttet give op eller er kommet til kort med hensyn til succesfuldt at virkeliggøre bestemte selvrettede handleintentioner, eller *eksistentielle forehavender*." (s. 16)

En sådan teoretisk opstilling truer for mig at se med at komme på afveje - hvis den da ikke allerede er det. Men igen: jeg *har* vanskeligt ved at læse Willert med fornøden sikkerhed for, i hvilke baner han egentlig tænker. Det forekommer mig igen, at der er et

bagvedliggende styrebillede af, at der er et *noget* inden i ('handle-intentioner', 'eksistentielle forehavender'), som *allerede* er det rigtige at gå på jagt efter, og som trænger til den rigtige indsigt, de rette bevidste hjælpemidler til at blive forløst/realiseret, hvis blot man kunne få sit mentale hjælperedskab til at *makke ret*.

Måske mis-læser jeg Willert. I al fald vil jeg mene, at et sådant styrebillede af en fra bevidstheden dissocieret intentionalitet eller personlighedskerne, er forkert og netop ikke rigtig kan forklare, hvorfor man f.eks. bestandig prøver

"[...] at komme til at elsket sig – men bestandig i stedet har oplevet sig overvældet af selvhad."

Jeg tror, at teoretiske modeller, der skal gøre sig håb om at kunne danne grundlag for at udvikle egentlige videnskabelige teoretiske forklaringer på dette tilsyneladende paradoks, som her på udmærket deskriptiv måde identificeres, må være meget præcise omkring dette:

- (1) At intentionalitet ikke er noget *inden i*, men er noget *imellem* person og omgivelser; ja at livet selv er en sådan hensigtsrettet *forbundethed* om noget.
- (2) At intentionaliteten ikke er *noget for sig* der *gør brug af* bevidstheden, men derimod *ligger i bevidstheden*. Bevidsthed (såvel i reflekteret som i ikke-reflekteret modus) *er* intentionel, både i betydningen "hensigt" og i betydningen at være "om" noget.

Personlighedens kerne, eksistensens kerne, er dette, at vi danner bevidste bånd. Bevarer, uendelig meget er *konstituerende* adfærdsfunktionalitet samt neurofysiologisk funktionalitet og biokemisk kausalitet, som slet ikke er op til os hverken at vælge eller at ændre. Ingen tvivl om det. Men når talen er om det

psykiske i almindelighed og Personligheden og Selvet i særdeleshed, så er der tale om *intentions-organiserede* konstitutionelle funktionaliteter. Der er tale om at personlighedens og selvets kerne *er* vores intentionsbevidste *hensigter* og intentionsbevidsthed *om* den reale verden, andre mennesker og éns egen tilværelse i al dens mangfoldighed, modstridigheder, uldenhed og bøvl.

Når man ikke kan få sig selv til at makke ret, så skal det altså ikke forklares med, at man bare ikke har brugt sit bevidsthedsinstrument entydigt nok, indsigtsfuldt nok eller behændigt nok, med henblik på at finde det 'sande selv', 'kernen i sit liv', etc. Der er nemlig *ikke andet at finde* end den intentionalitet, der allerede her og nu er bevidsthedsmæssigt formet i kraft af de fænomenologiske modeller, vi er i stand til at danne (jf. Bertelsen 2000). Bevidstheden er ikke et *instrument*, der skal bruges – bevidstheden er i psykologisk forstand den konstitutionsorganiserende *kerne* i personligheden. Bevidstheden *er* det liv, der leves. Og når vi ikke kan få livet til at makke ret, så er det ikke fordi bevidstheden ikke tjener sin funktion ordentlig mht. til at afklare/forløse en andets-tesliggende intentionalitet. Så er det fordi selve bevidstheden ganske enkelt er ulden/flertydig intentionalitet – evt. undervejs til at blive mindre ulden.

Derfor forstyrrer det mig også, at target-artiklen allerede med sin titel taler om bevidsthedsfunktionen. Det er ved reduktionen (!) til *funktionalisme* og dissocierende instrumentalitet at hele forklaringsproblemet opstår. Bevidstheden har ikke den funktion, at den skal varetage praktiske livsfunktioner (s. 9) – bevidstheden (såvel i dens reflekterede som førreflekterede kvaliteter) *er* livet selv, set fra psykologiens side. Bevidsthed er intentionel.

Referencer

- Bertelsen, P. (2000, in press): *Antropologisk Psykologi. Det særligt menneskelige i lyset af den frie vilje, bevidstheden og selvet*. Frydenlund Grafisk. København.